

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Стуліка О.Б.
(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)

«16» травня 2023р

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«_ Соціальна робота_» _____»
(назва освітньо-професійної програми)

Локтевої Карини Максимівни (прізвище,
імя, по батькові здобувача вищої освіти)

Науковий керівник:

Никифоренко Наталя Олексіївна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри практичної психології

Рецензент:

Єрескова Тетяна Володимирівна
кандидат соціологічних наук
доцент. заступник завідувача
кафедри соціології КНЕУ імені
Вадима Гетьмана

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою 82 В
Секретар ЕК Ребро О.В.
«16» червня 2023 р.

Київ – 2023

**МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Рівень вищої освіти _____ перший (бакалаврський) _____
Шифр та назва спеціальності _____ 231 «Соціальна робота» _____
Освітньо-професійна програма _____ Соціальна робота _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

 Стуліка О.Б.
(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)

«30» січня 2023 р.

**ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
Локтєвої Карини Максимівни**

вище, ім'я, по батькові)

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Соціальна робота з запобігання та протидії домашньому насильству в Україні»

керівник роботи к.і.н., доцент Никифороенко Н.О.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Маріупольського державного університету
від «02» червня 2023 р. №360

2. Строк подання здобувачем роботи
01.06.2023

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет) Метою роботи є розкриття технологій соціальної роботи з запобігання та протидії домашнього насильства і розробка програми з профілактики домашнього насильства.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з сім'ями, які зазнали домашнього насильства.

Предмет дослідження: технології соціальної роботи з запобігання та протидії домашнього насильства.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1: - визначити сутність і види насильства;

- охарактеризувати проблему домашнього насильства в Україні;

- проаналізувати законодавчу базу в сфері домашнього насильства;

Розділ 2. - висвітлити різні технології соціальної роботи з запобігання та протидії домашнього насильства;

- описати окремі аспекти реалізації проекту : «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні».

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1-2	Никифороенко Н.О. к.і.н., доцент		

6. Дата видачі завдання 30.01.2023

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка

Здобувач _____
(підпис)

Локтева К. М. _____
(ініціали та прізвище)

Науковий керівник роботи _____ **Никифоренко Н.О.** _____

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	9
1.1 Насильство та агресія: сутність та види	9
1.2 Нормативно-правове регулювання вирішення проблем насильства	15
1.3 Базові принципи надання соціальних послуг жертвам домашнього насильства.....	21
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2 ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	32
2.1 Огляд технологій вирішення проблеми насильства у сім'ї	32
2.2. Аналіз скоєння домашнього насильства в Україні та реагування в умовах війни.....	40
2.3 Проєкт «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні» ГО «Рада жінок Донеччини».....	47
Висновки до другого розділу	56
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	59
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Проблема насильства щодо жінок та дітей залишається вкрай актуальною в нашій країні, особливо через виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням РФ 24 лютого 2022 року в Україну. Вся світова спільнота визнає гострість та важливість вирішення проблем насильства, бо гендерне насильство є загрозою родинам, суспільству, світові та загальній безпеці. Саме тому для України вельми важливою є ратифікація та імплементація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок [1].

До сих пір було не прийнято говорити про насильство та виносити проблему на загальний огляд та обговорення. Підтвердженням цього є дослідження, яке було проведено у 2018 році Фондом ООН в галузі народонаселення (UNFPA) за темою «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок», у рамках цього дослідження було опитано 1 520 чоловіків у віці 18–59 років із усіх регіонів України, серед яких 57 % опитуваних підтвердили, що конфліктні ситуації мають вирішуватися виключно в межах родини. Чоловіки визнають, що насильство у стосунках – це доволі поширене явище: 31 % чоловіків вчиняли психологічне насильство відносно своєї партнерки, 15 % – економічне насильство, 13 % – фізичне насильство та 5 % – сексуальне [2].

Тема домашнього насильства демонструє приклад міждисциплінарного синтезу, інтеграції кількох напрямів соціологічного знання та є актуальним предметом дослідження у всіх країнах. Перші роботи, присвячені цій темі, виникли у США та Західній Європі на хвилі активізації правозахисного руху та перегляду традиційних моделей сімейної поведінки, а також вивчення зв'язку між рівнем злочинності та традиціями сімейного виховання.

Проблема домашнього насильства викликає гостру потребу в системі профілактичних дій. Однак існує кілька перешкод на шляху до цієї мети: недолік чіткої наукової термінології та інформації про причини насильства і ступеня його поширення в суспільстві; недосконалість законодавчої бази; недостатньо активна позиція влади і компетентних органів щодо домашнього

насильства. Таким чином, актуальність дослідження визначається необхідністю всебічного вивчення даної проблеми і пошуку рішення для зниження рівня соціальної напруженості в сімейних відносинах як на місцевому, так і на регіональному рівнях.

У період з січня по вересень до підрозділів Національної поліції звернулось понад 60 тисяч повідомлень про випадки домашнього насильства, з цього можна зробити висновок, щороку від насильства в Україні страждає близько 100 тисяч осіб, 90 % із яких – жінки [3].

Протидія домашнього насильства є складовою гендерної політики, запроваджуваної в Україні, про це свідчать звіти і дослідження [4–8].

Насильство, як одна із форм грубого порушення прав людини, є гострою соціальною проблемою, від якої страждають і жінки, і чоловіки, і діти. Найбільш уразливими є жінки та діти. Також до групи підвищеного ризику потрапляння у ситуацію насильства належать люди з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, жінки із сільської місцевості.

Значний внесок у вивчення проблеми сімейного насильства внесли як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники такі, як: О. А. Агарков, Т. Ф. Алексеєнко, В. П. Бойко, В. М. Бондаровська, В. О. Брижик, І. М. Грига, О. М. Джужа, І. Д. Зверева, І. Б. Іванова, А. Й. Капська, Л. Є. Колос, О. В. Лясковська, М. П. Лукашевич, К. В. Мінакова, Д. В. Непочатова, І. В. Опришко, Н. Ф. Романова, О. М. Савчук, Т. В. Семигіна, О. Г. Кулик, І. Я. Ткач, Г. М. Лактіонова та ін.

Зазначимо, що комплекс проблем, пов'язаних із домашнім насильством, має міждисциплінарний підхід, що поєднує методи багатьох гуманітарних наук: соціальну роботу, соціальну педагогіку, соціологію, психологію, культурологію, кримінологію, право та ін.

За останні десятиліття значна увага приділяється пошуку і розробці психолого-педагогічних методів окремих питань протидії сімейному насильству в дослідженнях О. Балакіревої, І. Буяльської, О. Кочеміровської, Н. Лавриненко, С. Павлиш, В. Ролінського, Ю. Якубова та ін.

Аналіз наукових джерел, дозволяє стверджувати, що наразі проблема насильства в сім'ї почала вивчатися більш детально і в нашій країні. Дослідження присвячені гострим питанням даній сфері: соціально-психологічним аспектам проблем насильства; специфіці домашнього насильства та його відображення на особистісному розвитку особистості; проведенню соціологічного аналізу феномену «домашнього насильства»; аналізу особливостей впливу типу сім'ї та її соціально-психологічного клімату на появу девіантної поведінки неповнолітніх; розробленню методичних та практичних рекомендацій щодо попередження та профілактиці насильства в сім'ї та соціальної підтримки й захисту постраждалих від домашнього насильства.

Дослідження домашнього насильства в контексті феномену злочинності підняли надзвичайно важливу проблему профілактики цього виду злочину, активізували пошуки найкращих та ефективних форм профілактики. Однак багато наукових досліджень в цій сфері оминуло увагою проблему запобігання домашньому насильству. І лише в останні роки все більше уваги звертається на роль соціальної роботи в цій сфері. Причому з кожним роком наукова спільнота, практики все більше розуміють значення та важливість такого напрямку соціальної роботи, як запобігання домашньому насильству

Об'єкт дослідження: соціальна робота з сім'ями, які зазнали домашнього насильства.

Предмет дослідження: технології соціальної роботи з запобігання та протидії домашнього насильства.

Мета дослідження: розкриття технологій соціальної роботи з запобігання та протидії домашнього насильства і розробка програми з профілактики домашнього насильства.

Завдання дослідження:

- визначити сутність і види насильства;
- проаналізувати законодавчу базу в сфері домашнього насильства;

- висвітлити різні технології соціальної роботи з запобігання та протидії домашнього насильства;

- провести аналіз скоєння домашнього насильства в Україні та реагування в умовах війни;

- описати окремі аспекти реалізації проекту: «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні»;

- розробити тренінгову програму з профілактики домашнього насильства.

У роботі використані **методи дослідження**: метод логічного узагальнення, аналізу та синтезу, метод порівняння та аналогії, а також вторинний аналіз результатів соціологічних досліджень та статистичних даних.

Апробація: Локтева К. М. Соціальна робота щодо запобігання та протидії домашньому насильству в Україні / Збірник матеріалів Всеукраїнської студентської інтернет-конференції «Соціальна робота: виклики сьогодення» (м. Полтава, 25 квітня 2023 р.) / за заг. ред. В. І. Николаєвої; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. С. 127–130.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, 1 додатка

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

1.1 Насильство та агресія: сутність та види

Ставлення суспільства до проблем насильства, жорстокості, осуд його в цілому або певних його форм, заохочення, навпаки, будь-яких видів агресії, насильства багато в чому визначають зміст життя суспільства, соціалізації особистості. Зміна ставлення до проявів агресії, насильства обумовлена і створилася в суспільстві необхідністю самостійного протистояння, опору і самозахисту від зрослої ворожості середовища і соціального оточення. Саме середовище проживання людини змінилося: відбулося посилення її агресивності. Якщо раніше в суспільстві існувала установка на єднання держави, колективу, людини, що ставило останнього в жорсткі обставини підпорядкованості, смирення, то зараз, в зв'язку в процесом деякого відділення держави і зміцнення громадянського суспільства для окремого людини виникає необхідність індивідуалізації соціальних відносин. Людина повинна самостійно розпоряджатися своєю долею, вибором можливостей, напрямки діяльності, хоча і не завжди наша держава і суспільство створюють для цього необхідні умови.

Насильство – це застосування тим чи іншим класом, соціальною групою, індивідом різних форм примусу щодо інших класів, соціальних груп, індивідів з метою придбання або збереження економічної або політичної переваги, завоювання тих чи інших прав і привілеїв [9].

Зауважмо, що насильство в сім'ї проявляється у будь-яких умисних діях фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [10].

Одним із видів насильства є домашнє насильство, яке відрізняється від інших тим, що усі діяння з насильства коються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [11].

Якщо проаналізувати законодавство у сфері запобігання домашнього насильства то ми побачимо, що термін насильства у сім'ї редакції 2001 року не достатньо повний, тому у 2018 році його доповнили та розширили коло постраждалих. Особливо важливим є момент того, що у новому законі «Про запобігання та протидію домашнього насильства» відзначено не тільки діяння насильницького характеру, а й бездіяння.

Виправдання агресивності, насильства не є чимось постійним в суспільстві. Воно може посилюватися, перетворюватися в принцип соціальних відносин (класова, расова ненависть), або суспільство відмовляється від подібної оцінки і схиляється до гуманізму, спільних цінностей, концепції співпраці.

Агресія має як біологічну, так і соціальну сторону. Вона поділяється на:

- експресивну – виражена у формі мимовільного спалаху гніву, люті, що не має цільової напруженості: суб'єкт, який викликав таку агресію, не завжди піддається нападу;

- ворожу – супроводжується нанесенням шкоди, застосуванням насильства;

- інструментальну – спрямована на досягнення мети: агресія є засобом її досягнення [12].

Агресію можна виміряти двома величинами – інтенсивністю та тривалістю. Агресія включає широкий спектр почуттів, коли мова йде про її інтенсивність і тривалість: невдоволення, незадоволення, сильне

роздратування, злість, сказ, гнів, ненависть. Ці почуття знаходять своє вираження не тільки у дорослих, але і у дітей, а також в динаміці сімейних відносин. Агресивністю відзначені і регулюються наші потреби, бажання, розчарування і конфлікти [12].

Такі дослідники, як К. В. Мінакова, О. М. Савчук, Т. Ф. Алексеєнко, В. П. Бойко [12, 13] відокремлюють чотири види домашнього насильства: психологічне, економічне, фізичне та сексуальне насильство. Проте якщо орієнтуватись на термінологію, яка вказана у Законі України «Про запобігання та протидію домашнього насильства», що набув чинності 07.12.2017 року чотири види домашнього насильства мають таке значення:

- економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

- психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

- сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності [11].

Особливу увагу потрібно приділити сексуальному насильству тому, що у сучасному законодавстві термін є розширеним та повним на відміну від визначення, яке було у законодавстві 2001 року і виглядало воно так : сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статевою недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до дитини, яка є членом цієї сім'ї [12]. Саме сучасне тлумачення сексуального насильства дозволяє розширити коло відповідальності кривдника та захистити права постраждалої особи.

Домашнє насильство – це поширена проблема серед усіх верств населення у всьому світі. Для протидії домашньому насильству та допомозі жертвам необхідна тісна співпраця державних установ з громадськими організаціями, адже тільки злагоджена робота всіх соціальних суб'єктів буде сприяти зменшенню випадків домашнього насильства. Насильство в родині – наразі одна з найбільш розповсюджених форм порушень прав людини у сучасному суспільстві. Попередження та протидія цим ганебним явищам є одним із пріоритетних завдань соціальної роботи в громаді.

Основними завданнями соціального працівника/служби є:

- 1) надання разових чи періодичних консультацій постраждалим особам та їх законним представникам (якщо такі представники не є кривдниками) щодо прав, заходів, соціальних послуг, якими постраждала особа може скористатися;
- 2) сприяння ефективному розв'язанню проблем самою постраждалою особою, направлення її в разі потреби до відповідних суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству та насильству за ознакою статі;

3) надання первинної психологічної підтримки;

4) інформування постраждалих осіб про заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися, відповідно до їх потреб з урахуванням психофізичного стану, спричиненого насильством.

У першому півріччі 2022 р. до Національної поліції України надійшло 18 104 295 звернень з приводу домашнього насильства. В часи повномасштабної війни в Україні домашнє насильство не втратило свого масового характеру, хоча кількість звернень до правозахисників зменшилася на 27,5% у порівнянні з попереднім роком. Наведені статистичні дані не означають, що випадки домашнього насильства зменшились в Україні. Серед факторів впливу на звернення постраждалих: бойові дії, тимчасова окупація окремих територій України та вимушене переміщення. З аналізу даних вбачається, що постраждалими від домашнього насильства найчастіше є жінки, незалежно від того, яку соціальну роль виконує така жінка. Діти є однією із вразливих груп, коли йдеться про домашнє насильство. Тому при моніторингу судових рішень було приділено увагу тому, чи визнають суди дітей постраждалими від домашнього насильства у випадку встановлення, що дитина була свідком вчинення такого правопорушення. У процесі моніторингу виявлено, що у 81% справ діти не фігурували ні як свідки, ні як потерпілі, оскільки в рішенні суду була відсутня будь-яка згадка про них. Натомість лише у 5 % діти були свідками (в судовому рішенні про це зазначається). Лише у 5 % діти були визнані судами потерпілими від домашнього насильства. У 9 % не вдалося віднайти жодної інформації, оскільки частина справ скерована на доопрацювання, а частина рішень написана формально без конкретизації ролі осіб [13].

Необхідно зазначити, згідно досліджень психологів, педагогів [10] характер, поведінка, почуття і дії закладається в людині з дитинства. Від того, в якій сім'ї та середовищі виховувався дитина, залежить його майбутнє життя. Якщо він виріс серед любові, ласки і терпіння, то в його подальшому житті напевно знайдеться місце цим почуттям. А якщо дитина росла серед

насильства, жорстокості або байдужості, то, швидше за все, ці почуття і дії він буде відчувати до оточуючих його людей. Найважливіше – забезпечити дитині гідне дитинство, а потім буде набагато легше стримувати дитину, підлітка або дорослу людину від здійснення ним неприпустимих вчинків, які ми відносимо до девіантної поведінки. Причинами насильницької поведінки можуть вважатися наступні особливості людського розвитку: біологічні, соціальні, політичні, психологічні, культурні та інші [14].

Узагальнена категорія домашнього насильства складається з більш специфічних категорій, які визначаються природою відносин між кривдником і жертвою, а також умовами їхнього життя. Як правило, насильство в сім'ї характеризується наступними рисами:

- якщо вже мало місце фізичне насильство, то зазвичай з кожним наступним разом зростає частота його повторення і ступінь жорстокості;
- насильство і образлива поведінка чергуються з обіцянками змінитися і вибаченнями, які приносить кривдник(такий феномен має назву коло насильства) ;
- при спробі порвати відносини спостерігається ескалація небезпеки для жертви [9].

Насильство в сім'ї відбувається серед будь-яких категорій населення незалежно від класових, расових, культурних, релігійних, соціоекономічних аспектів.

На жаль, насильство в сім'ї – явище розповсюджене у нашому суспільстві, а причинами є соціокультурні чинники (особливості соціалізації, виховання, сімейні відносини, культурні традиції, громадська ізоляція тощо); морально-психологічні чинники (негативний досвід жорстокого поводження, формування комплексів у дитинстві, формування замісних компенсаційних механізмів тощо); сімейні чинники (розбіжності у вихованні дітей, жорстоке покарання дітей, обмеженість батьківської підтримки); Соціально-медичні чинники (незадоволеність сексуальним життям, вагітність, труднощі зі здоров'ям, алкоголь або наркотичні засоби тощо) [9].

К. В. Мінакова виділяє чотири типи насильства в сім'ї:

- 1) з боку батьків по відношенню до дітей;
- 2) з боку одного з подружжя по відношенню до іншого;
- 3) з боку однієї дитини по відношенню до іншої дитини;
- 4) з боку дітей, онуків по відношенню літніх родичів [12].

Кожен конкретний приклад насильства – самостійна проблема, що володіє специфічними рисами. Причини, умови, форми прояву та наслідки насильницьких дій в залежності від об'єкта матимуть свої особливості, які необхідно враховувати при розробці профілактичних заходів і при втручанні в сім'ю з метою запобігання насильству [14].

Згідно даних Міністерства юстиції України 50 % дітей які ставали свідками насильницьких дій над своїми матерями схильні до вживання алкоголю та наркотичних засобів, а також у 6 разів схильні до суїцидів [3]. Тому серед найбільш уразливих в цьому відношенні вікових груп на перше місце впевнено виходять діти і підлітки. Саме вони в першу чергу страждають від несприятливого мікроклімату в родині і, як правило, насильства у вигляді психічного тиску.

На жаль, самою уразливою категорією у даному контексті є діти. Сучасні реалії демонструють з цього приводу жахливіші приклади, що проявляються у випадках смерті дітей від голоду, загибелі їх під час проведення воєнних дій, убивства на побутовому ґрунті. Трапляються й такі форми насильства, які стосуються торгівлі дітьми, залучення їх проституції, економічної експлуатації, позбавлення житла та зневаги до задоволення необхідних потреб та інтересів дитини. Діти повністю залежні від дорослих, іноді безправні і виступають в ролі жертв домашнього насильства тощо [15].

1.2 Нормативно-правове регулювання вирішення проблем насильства

У багатьох розвинених країнах світу вже прийнято необхідні нормативно-правові документи щодо протидії такому насильству. Створено як державні, так і громадські організації із захисту прав жертв домашнього насильства. Міжнародними організаціями задекларовано нормативно-правові акти, спрямовані на запобігання насильству в сім'ї та захист прав людини.

Основним таким документом є Загальна декларація прав людини, ухвалена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у 1948 році [16]. Проте вона є документом загального характеру. У 1993 році Організація Об'єднаних Націй ухвалила Декларацію про викорінення насильства щодо жінок, в якій йдеться про повне викорінення всіх видів насильства по відношенню до жінок у різних сферах суспільства (сім'ї, на роботі, в державі загалом) [17]. Декларація проголошує, що жінки користуються рівними правами щодо здійснення та захисту всіх прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській та будь-яких інших сферах.

Організація Об'єднаних Націй також розробила рекомендації всім країнам-членам ООН модельне законодавство щодо протидії насильству в сім'ї [18]. Модельне законодавство створено для вдосконалення законодавчої бази окремих країн щодо боротьби з домашнім насильством, у них дається визначення поняття насильства в сім'ї, та визначаються його форми, детально роз'яснено механізм подання заяв постраждалими, визначено права жертв, обов'язки структур, компетентних у питаннях сімейного насильства, а також встановлено заходи екстреної та планової допомоги жертвам, які постраждали від цього жорстокого явища. Модельний закон розроблено як рекомендації, з метою удосконалення існуючого законодавства спрямованого на протидію насильству в сім'ї, усунення причин та умов, які йому сприяють. Модельний закон призначений для законодавчих органів та організацій, які уповноважені протидіяти, приймати необхідні акти правового регулювання боротьби з насильством у сім'ї.

Модельне законодавство рекомендує закріпити в законах створення та перелік всебічних служб підтримки, що включають пропозиції модельного закону, але не обмежуються лише ними, а й розвивають захист від насильства з огляду на національні закони та можливості.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок визначає, що поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яку відмінність, виключення або обмеження за ознакою статі, яка спрямована на ослаблення або зводить нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській чи будь-якій іншій галузі [19]. Перелічені вище міжнародні правові акти мають спрямування захисту прав постраждалих від насильства в сім'ї та суспільстві та є основою для координації міжнародних зусиль щодо протидії насильству в сім'ї.

Найбільш передовою організацією, яка виступає за запобігання домашньому насильству, можна назвати Раду Європи. 7 квітня 2011 р. Комітетом міністрів Ради Європи була ухвалена Конвенція про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, або так звана Стамбульська конвенція, яка набула чинності 1 серпня 2014 р. [20]. Це був перший юридично обов'язковий міжнародно-правовий акт, у якому передбачено досить повний набір заходів щодо боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Конвенція є регіональним документом Ради Європи, що об'єднує 47 держав, з яких 34 ратифікували цю Конвенцію та привели своє законодавство та політику у відповідність до її вимог; ще 12 держав та Європейський союз її підписали.

Для багатьох європейських держав стало очевидним, що назріла необхідність ухвалення національного законодавства про запобігання домашньому насильству та боротьбу з ним, вироблення системного скоординованого підходу до реагування на факти дискримінації та насильства

щодо жінок, формування єдиного правового та інформаційно-комунікаційного простору, в рамках якого фахівці могли б ефективно захищати постраждалих жінок та надавати їм відповідну підтримку.

У кожній країні світу, крім визнаних нею міжнародних правових актів, існує і своя законодавча база, яка регулює протидію насильству в сім'ї та встановлює кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність за цей вид правопорушень. Наприклад, Закони Німеччини від 1 січня 2002 року «Про захист від насильства в сім'ї», «Про побутове насильство»; Національна державна програма боротьби з насильством над жінками та домашнім насильством на 2007–2010 роки Франції, Закону Франції «Про посилення профілактики та покарання за насильство в сім'ї або щодо неповнолітніх»; Національного плану дій проти насильства, який охоплює побутові та інші форми насильства Бельгії тощо [21].

Також як приклад можна навести досвід Словенії, де у 2008 р. було прийнято Закон про профілактику домашнього насильству, в якому міститься визначення домашнього насильства, зазначено необхідність координації діяльності всіх органів державної влади та неурядових організацій, а також затверджено механізми боротьби з домашнім насильством.

Ефективні механізми міжвідомчої взаємодії розроблені на Мальті. З метою їх імплементації у 2017 р. у країні було прийнято Стратегію та План дій з ліквідації гендерного та домашнього насильства. Заснований міжвідомчий комітет отримав повноваження проводити моніторинг реалізації зазначених документів, залучаючи до діяльності представників громадянського суспільства, визначати необхідні для цього фінансові та людські ресурси, проводити дослідження, організовувати тренінги, здійснювати правопросвітницьку роботу.

Важлива роль відводиться моніторингу та оцінки ситуації, збору статистичних даних. У деяких країнах ця функція покладається на незалежну установу поза системою органів державної влади. Так, у Швеції 1994 р. було

засновано Національний центр вивчення чоловічого насильства щодо жінок, що дає оцінку реалізації відповідної національної стратегії.

Використовуючи міжнародний досвід протидії насильству в сім'ї в Україні розроблено ряд нормативно-правових документів щодо боротьби з насильством у сім'ї у кримінальному, адміністративному та цивільному правовому порядку.

Українське законодавство також зважає на міжнародні стандарти, які підтримують постраждалих від сімейного насильства. Підтримка жертв, які зіткнулися з цим явищем, включає надання медичних, юридичних, соціально-побутових послуг у кризових центрах насамперед, а також забезпечення повного захисту з боку правоохоронних органів та держави.

В останні роки в Україні було прийнято низку законів, націлених на запобігання домашньому насильству: «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [11], «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [22], «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [23], «Про охорону дитинства» [24], «Про соціальні послуги» [25]. В цих законах закладено систему заходів, та суб'єктів запобігання домашньому насильству, у тому числі й визначено основних суб'єктів соціальної роботи, які займаються запобіганням домашньому насильству, визначено їх повноваження.

Зазначимо, що 10 жовтня 2018 року було затверджено Концепцію Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року. Метою прийняття програми є забезпечення розбудови системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі відповідно до міжнародних стандартів [26].

Загалом, до правових документів, що спрямовані на подолання насильства над людьми можна віднести ряд документів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Правові документи, щодо подолання насильства над людьми

Назва документу	Дата прийняття
Загальна декларація прав людини	10.12.1948 року
Декларація прав дитини	20.11.1959 року
Міжнародний пакт про громадянські та політичні права	16.12.1966 року
Конвенція про права дитини	20.11.1989 року
Закон України «Про охорону дитинства»	26.04.2001 року
Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»	26.06.2001 року
Кримінальний кодекс України	1.09.2001 року
Сімейний кодекс України	10.01.2002 року
Закон України «Про запобігання та протидію домашнього насильства»	07.01.2018 року

Прийняття цих правових актів сприяє створенню потенційних можливостей щодо зниження рівня домашнього насильства, насильства за ознакою статі та забезпечення захисту прав постраждалих осіб через оптимізацію та створення дієвої системи превенції та протидії насильству, подальше удосконалення відповідної нормативно-правової бази, імплементація механізмів взаємодії всіх суб'єктів, налагодження ефективної інформаційно-просвітницької діяльності.

Зазначимо, що в Україні на виконання цих законів розроблено систему підзаконних нормативних актів, які деталізують особливості соціальної роботи в напрямку запобігання домашньому насильству. До таких актів, які закріплюють різноманітні практики запобігання домашньому насильству, можна віднести наступні:

- Типове положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [27];
- Типова програма для кривдників [28];

– Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей» [29];

– Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [30];

– Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі [31];

– Порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства [32].

У цих підзаконних актах визначаються випадки та період часу, протягом якого кривдник проходить типову програму; встановлюється роль місцевих органів влади у роботі з кривдниками та жертвами домашнього насильства; відповідального за підготовку фахівців, до компетенції яких належить питання запобігання домашньому насильству; питання організації та взаємодії місцевих органів влади та соціальних служб; способи звернення до Кол-центру; особливості взаємодії Кол-центру з іншими суб'єктами запобігання домашньому насильству; оформлення справи по домашньому насильству, форми різних документів; особливості оцінки ризиків вчинення домашнього насильства та інші.

1.3 Базові принципи надання соціальних послуг жертвам домашнього насильства

Світовою спільнотою вироблено широкий спектр інститутів, які сприяють розв'язанню проблеми подолання (зменшення) насильства в сім'ї, і способи та форми їх становлення та існування варіюють від країни до країни. У той же час, незмінними залишаються три базові принципи, які сьогодні є

основою всіх програм для постраждалих від насильства в сім'ї. Відрізняючись у деталях або способах надання послуг, всі стратегії, спрямовані на допомогу жертвам домашнього насильства, мають бути перевірені, чи здатні вони надати:

- безпеку постраждалим;
- невідворотність відповідальності за акт насильства в сім'ї кривдникам;
- реабілітацію жертвам, яка супроводжується обов'язковою корекцією поведінки особи, що вчинила насильство в сім'ї [33].

Головним пріоритетом програм є безпека постраждалих: жінки, дітей, її родичів, її друзів та оточення. Вся діяльність за програмою має бути підпорядкована досягненню цієї мети.

Одна з найбільших помилок, якої часто припускаються фахівці сервісних організацій – це недооцінка небезпеки для жінки її чоловіка / партнера (колишнього чоловіка / партнера). Відомо, що розлучення або розрив стосунків (навіть тимчасовий) є значущим чинником ризику для життя жінки: колишні чоловіки та партнери вчинюють найтяжчі злочини щодо неї (часто єдиний спосіб захистити своє життя та дітей – це залишатися у насильницьких стосунках). Отже, жінка, яка перебуває в процесі розлучення, або яка пішла від свого чоловіка / партнера піддається особливій небезпеці. Головний спосіб впевнитися в тому, що вдіяні всі можливі заходи захисту – це прислухатися до неї, сприймати серйозно її побоювання та не ставитися поблажливо до її страхів.

Схеми роботи та процедури мають створюватися з урахуванням чиннику ризику. соціальні працівники, правоохоронці мають вміти визначити, спрогнозувати, наскільки кривдник здатний (схильний) переслідувати свою жертву після втручання громади (держави).

Слід виходити з того, що більшість кривдників продовжить поводитись насильницьким чином після того, як жертва залишиться з ним сам-на-сам.

Слід оцінити ризик заподіяння жінці шкоди та розробити індивідуальний план убезпечення (планування стратегій захисту та самозахисту) жінки.

Втручання має також враховувати спротив з боку жертви щодо інституту, який намагається її захистити, та вірогідність того, що відсутність втручання призведе до негативних наслідків.

Більш конкретно, реалізація принципу безпеки означає наступне:

1. Реабілітація та відновлення є вторинними відносно забезпечення постраждалих та конфіденційності щодо їх перебування у притулку (або отримання ними консультацій з приводу своєї ситуації). Безпека осіб, що перебувають у притулку, досягається через утаємничення адреси закладу, забезпечення конфіденційності інформації щодо місця знаходження жінки (або відвідування нею відповідної програми), налагодження контактів з іншими органами та службами, особливо, коли до ситуації причетні діти тощо.

2. Припинення насильства є важливішим за все, зокрема за збереження стосунків, лікування хімічних залежностей чи психічних розладів у кривдників або постраждалих.

3. Фахівці програми допомоги мають докласти всіх зусиль для забезпечення дітей, залучених до насильницьких стосунків в сім'ї, в тому числі через постійний контакт з відповідними органами та службами, а також шляхом виявлення всіх дітей, які можуть потенційно постраждати.

4. Притулок має надаватися особам однієї статі, тобто група мешканців шелтеру має бути однорідною за гендерною ознакою (за виключенням ситуації матерів з дітьми). На практиці це означає, що абсолютна більшість програм допомоги та соціальних послуг постраждалим надається жінкам.

5. Всі протоколи та схеми роботи ґрунтуються на поєднанні зусиль правоохоронних органів, медичної, соціальної та судової системи навколо безпеки постраждалих. Програма підтримки постраждалих від насильства в сім'ї має здійснюватися в співпраці з представниками соціальних служб, правоохоронних органів, судів, медичних закладів, асоціацій з попередження насильства тощо.

6. Необхідно забезпечити і працівників відповідних програм, які часто отримують погрози в свою адресу з боку кривдників.

7. Програми допомоги постраждалим мають супроводжуватися програмами корекції поведінки осіб, які вчинюють насильство в сім'ї [33].

Спрямування на корекційні програми (або запровадження інших форм роботи з кривдниками) має бути обов'язковим елементом системи допомоги постраждалим. При цьому фінансування програм по роботі з кривдниками не повинно відбуватися за рахунок коштів, виділених на допомогу жертвам. Навпаки, служби та організації, які надають послуги для жінки (або дитини), можуть претендувати на належне фінансове забезпечення з боку програм роботи з кривдниками.

Загалом, принцип безпеки та забезпечення можливості отримати послуги жіночих шелтерів, в яких працюють жінки-соціальні фахівці, по-різному розуміється в різних країнах. Так, в частині країн створення таких шелтерів стає самоціллю та головним напрямком діяльності з протидії насильству в сім'ї. Шелтери стають способом убезпечити жінок від будь-яких посягань чи зловживань з боку чоловіка; вони створюють особливий простір, завдяки якому жінки можуть покращити власний стан та ситуацію як таку. В притулках постраждалі знаходять сили для поліпшення свого життя, а також можуть обговорити свій досвід одна з одною та з жінками-фахівцями, що є додатковим способом підтримки. Однак існує й інший підхід, який наголошує на необхідності створення позитивних моделей чоловічої поведінки та конструктивної подружньої взаємодії, зокрема за допомогою закладів, які надають допомогу жінкам та дітям. Шелтери для жінок є важливими, але лише на початкових етапах втручання або тоді, коли йдеться про групи із підвищеною вразливістю (наприклад, національні меншини чи жінок з обмеженнями).

Завдяки роботі служб для постраждалих жінок були виявлені найбільш значущі проблеми, розв'язання яких є суттєвим для жертв домашнього насильства, а саме: відшукання житла, доступ до системи соціального забезпечення, працевлаштування, приведення до ладу свого юридичного статусу (відновлення документів, включення до системи соціального страхування тощо), мовні курси для жінок-мігранток [21].

Відповідальні служби мають працювати таким чином, щоб попередити втрату жінкою житла та виникнення ситуації бездомності внаслідок домашнього насильства. Іншою мовою, на державному (регіональному) рівні повинні існувати можливості та процедури для того, щоб жінка не мала кидати власну оселю (місце роботи) внаслідок переходу до шелтеру чи зазнавати подальших позбавлень через необхідність звільнитися внаслідок переїзду тощо. В даному випадку велику роль мають відігравати роботодавці та профспілки для попередження подальшої травматизації через соціальні наслідки домашнього насильства. Слід створювати доступні консультативні послуги та служби підтримки, які можуть надати жінкам інформаційну та практичну допомогу щодо винаймання житла, працевлаштування, перенавчання, переводу дитини до нової школи (за необхідності) тощо. Суттєвою є наявність відповідних правових (законодавчих) механізмів, зокрема тих, що забезпечують право жінки залишатися вдома на противагу вилученню кривдника з їх спільної оселі на певний час [34].

Необхідним є надання доступних медичних послуг (травматологія, підтримка та збереження психічного здоров'я) жінкам, постраждалим внаслідок насильства та знущань. Фахівці травматологічних пунктів (клінік, відділень) і психоневрологічних диспансерів мають бути підготовлені належним чином та бути чутливими до виявлення випадків насильства й уточнення стану постраждалих. Медичні заклади є частиною інтегральної системи служб і послуг, доступних для постраждалих жінок.

Послуги, що надаються, мають враховувати найкращі інтереси дітей, зокрема сприяти створенню для них стабільного та безпечного середовища. Досить часто жінки, що зазнали насильства, йдуть з дому разом із дітьми. Отже, суттєвою умовою ефективності програм для постраждалих є надання послуг таким чином, щоб задовольнити потреби дітей, які в цій ситуації розгублені, вразливі та відчувають брак впевненості в оточуючому світі та в собі. Важливо, щоб матері отримали змогу наглядати за дітьми, оберігати їх та відтворювати принаймні подібність сімейного життя. Важливим є нагляд за станом здоров'я

та благополуччям дітей, а також швидке відновлення звичного режиму відвідання школи.

З попереднього пункту витікає значущість забезпечення пост-програмної підтримки для жінок, які покидають шелтери. Така форма роботи допомагає жінці освоїтися в новому для неї житті, в новому середовищі. На перших етапах їй необхідна додаткова опора, адже існує ризик повторного (або відкладеного) виникнення проблем зі здоров'ям, а також залучення до ризикованих стосунків, у яких жінка знов зазнає насильства. Пост-програмна підтримка (наприклад, групи допомоги та самодопомоги, психологічні консультації) має бути відносно тривалою (щонайменше кілька місяців) та сприяти підтримці усвідомлення жінкою її можливостей щодо самостійного життя. Звичайно, що така підтримка надається на добровільній основі для запобігання по-перше, повторної віктимізації, а по-друге, розвитку в жінки залежності від соціальних працівників та служб [33].

Крім зазначених вище принципів безпеки, невідворотності покарання кривдника та необхідністю корекції його поведінки, існує ще низка базових принципів надання послуг жертвам насильства. Вони майже не змінюються від країни до країни, і тому їх також можна вважати фундаментальними. Ці принципи є наступними:

1. Індивідуальний підхід та оцінка потреб.
2. Розширення можливостей жінки та підтримка її автономії.
3. Мультидисциплінарна команда.
4. Відсутність дискримінації та упереджень.
5. Спеціальна підготовка персоналу.
6. Забезпечення найкращих інтересів дитини [35].

1. Надання послуг та потреби споживачів. Кожна постраждала потребує оцінки власних потреб, допомоги та програм втручання, які б враховували особливості кожної конкретної ситуації. Надання допомоги вимагає створення індивідуального плану реабілітації, переліку необхідних послуг (медичних, юридичних, освітніх, психологічних тощо). Зокрема,

визначаються: необхідність та можливий термін перебування в шелтері (в т.ч. з дитиною); можливість розв'язання проблеми на рівні сімейної медіації; потреба у залученні інших органів та служб (органів опіки, правоохоронних органів тощо) та ін.

2. Рівень підготовки фахівців з питань НС. Надавачі послуг повинні володіти необхідними знаннями, навичками та досвідом для роботи з цільовою групою. Фахівці установ / закладів, які працюють з постраждалими, мають проходити супервізії та підвищувати кваліфікацію. Необхідним – особливо для шелтерів – є наявність в персоналу навичок регулювання взаємодії між жінками, які перебувають у закладі, та розв'язання можливих міжособистісних конфліктів. Крім того, національний та культурний (мовний) склад фахівців програм має відповідати цьому показнику в громаді [33]/

Водночас, суворих вимог щодо базової освіти фахівців програм допомоги постраждалим немає, хоча вони зобов'язані:

- емпатично та безоцінювально ставитися до постраждалих від насильства;
- розуміти проблему сімейного насильства, неналежного поведіння з дітьми, сексуального насильства, зловживання психоактивними речовинами, динаміки розвитку насильницьких стосунків;
- знати відповідні правові положення, поліцейські інструкції та протоколи, судові процедури, стосовні проблеми вчинення домашнього насильства;
- знати та пропонувати ресурси, якими можуть скористатися постраждалі від насильства в сім'ї, документи та норми, які регламентують їх захист;
- вміти розглядати проблему насильства як таку, що стосується гендерних ролей та перебігу процесу соціалізації особистості;
- розуміти психологічну природу насильницької поведінки як способу контролю над інтимним партнером, динаміку стосунків влади-підкорення, вплив насильства на дитину та ін.

- мати чутливість до проблеми соціально-економічного статусу особи і позбавитися упередження, що насильство відбувається лише в малозабезпечених сім'ях та районах; вміти працювати з проблемою гомофобії та протистояти їй [36].

Фахівці програм надання допомоги постраждалим мають постійно навчатися, підвищувати власну кваліфікацію. До забезпечення навчання можуть залучатися громадські організації, які працюють з жертвами домашнього насильства, експерти з проблем насильства, пост-травматичних стресових розладів, психологічної реабілітації тощо. Це ж стосується і дотичних органів та служб: поліції, судів, лікарів, соціальних працівників тощо (в ідеалі, питання домашнього насильства мають бути складовою їх професійного навчання).

3. Подолання правових та адміністративних перепон. Іноді надання послуг постраждалим від насильства є неможливим через особливості законодавства та адміністративних процедур (наприклад, жінки мають довести, що вони зареєстровані в тому ж регіоні, де вони звертаються по допомогу тощо). Окрему проблему складає і обмеженість фінансових ресурсів, а також можливостей фінансування від державних або донорських структур.

4. Подолання стигматизації та упереджень. У питаннях надання послуг не може бути дискримінації за расовою, національною, соціальною, майновою, віковою, релігійною ознакою, за сексуальною орієнтацією, за станом здоров'я та рівнем розумового розвитку. Водночас, частина постраждалих відносяться до дискримінованих і стигматизованих верств населення, які відчувають упередження щодо себе з боку інших клієнток закладу / установи. Додаткову стигматизацію відчувають жінки-рома, мусульманки, постраждалі від зґвалтування, торгівлі людьми, ВІЛ-інфіковані тощо. Має вестися робота зі зниження рівня взаємної стигматизації, яка базується на розумінні того, що ті риси, які розділяють, є менш значущими порівняно з об'єднуючою необхідністю розв'язати проблему насильства в сім'ї.

5. Медичне обслуговування. У постраждалих від насильства в сім'ї є низка проблем з фізичним та психічним здоров'ям, часто досить серйозних. Відповідна підготовка медиків надасть змогу виявляти постраждалих від насильства в сім'ї на ранніх етапах та перенаправляти їх до відповідних служб. Крім того, підготовлені лікарі зможуть більш адекватно та чуйно надавати допомогу постраждалим з урахуванням специфіки їх психофізичного та психосоматичного стану. На жаль, медична допомога, як правило, обмежується кризовим втручанням, але бажано, щоб вона включала до себе також відновлення і подальший супровід постраждалих. Необхідним є забезпечення належної психологічної та психіатричної допомоги.

6. Юридична допомога. Є певні види юридичних послуг, яких потребують постраждалі, зокрема йдеться про підготовку позовів, відновлення втрачених документів та представництво інтересів особи в суді (особливо, коли мова йдеться про справи, пов'язані із захистом найкращих інтересів дитини).

7. Доступність освіти, програм професійної перепідготовки та допомоги у працевлаштуванні. Запровадження програм розширення економічних можливостей, управління доходом (наприклад, самостійного управління власними грошима, якщо постраждала планує повернутися до чоловіка тощо) та аналізу фінансових ризиків.

8. Сімейна медіація та консультування. В окремих випадках повернення до сім'ї є недоречним та не рекомендованим, а в інших - сімейна медіація та сімейне консультування можуть допомогти зберегти сім'ю та повернутися додому в більш адекватному статусі (відповідна підтримка може бути надан за умови, що це безпечно для постраждало!).

9. Спеціальний захист для неповнолітніх, постраждалих від НС (або тих, що були свідками НС) означає необхідність наявності фахівців із спеціальною підготовкою з дитячої психології та розвитку дитини, які зможуть забезпечити її найкращі інтереси.

10. Мультидисциплінарний підхід (міжвідомче співробітництво) щодо надання послуг постраждалим від насильства в сім'ї задля:

- вивчення стану проблеми домашнього насильства, оцінки ефективності заходів втручання та достатності послуг, що надаються;
- визначення прогалин у послугах, що надаються постраждалим, та покращення відповідних послуг;
- координація надання послуг особам, постраждалим від насильства в сім'ї;
- розробка стратегій, стандартів та правил їх застосування;
- організація та проведення підготовки фахівців із роботи з постраждалими;
- профілактична робота з громадою та діяльність з підвищення загальної обізнаності населення з питань протидії домашньому насильству [36].

Висновки до першого розділу

Визначено, що насильство в сім'ї проявляється у будь-яких умисних діях фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю. Відокремлено і схарактеризовано чотири види домашнього насильства: психологічне, економічне, фізичне та сексуальне насильство

Самою уразливою категорією у даному контексті є діти. В українському законодавстві можна відзначити позитивні зміни у сфері протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству завдяки прийнятим законам.

Визначено основні завдання соціального працівника/служби є:

- 1) надання разових чи періодичних консультацій постраждалим особам та їх законним представникам (якщо такі представники не є кривдниками) щодо прав, заходів, соціальних послуг, якими постраждала особа може скористатися;
- 2) сприяння ефективному розв'язанню проблем самою постраждалою особою, направлення її в разі потреби до відповідних суб'єктів, що здійснюють

заходи у сфері запобігання та протидії насильству та насильству за ознакою статі;

3) надання первинної психологічної підтримки;

4) інформування постраждалих осіб про заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися, відповідно до їх потреб з урахуванням психофізичного стану, спричиненого насильством.

Розкрито нормативно-правове регулювання протидії домашньому насильству.

Надано базові принципи надання соціальних послуг жертвам домашнього насильства та характеристику установ.

РОЗДІЛ 2. ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

2.1 Огляд технології вирішення проблеми насильства у сім'ї

Саме спеціалісти соціальної сфери (соціальні працівники, соціальні педагоги, представники громадських організацій тощо) є головними суб'єктами впровадження превентивних заходів щодо запобігання насильства над жінками та дітьми. До ефективних технологій соціальної роботи належать:

1. Соціальне консультування – кваліфікована допомога особам у вирішенні виникаючих проблем, з метою розвитку самостійності, розвитку внутрішнього потенціалу відновлювання та оптимізації їх соціальних функцій, вироблення відповідних норм комунікації.

2. Соціальна профілактика – це комплекс заходів, спрямованих на превенцію протиправної девіантної поведінки дітей та молоді, діагностування негативних наслідків впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів і зниження їх дії. До цих факторів можна віднести несприятливі психобіологічні, психолого-педагогічні, соціальні умови, що призводять до відхилень у психічному та соціальному розвитку особистості дитини.

3. Соціальна адаптація – це пристосування індивіда до умов соціуму, побудови адекватних відносин із соціальними об'єктами, демонстрація рольової пластичності поведінки та інтеграції особистості у соціальні групи, дотримання норм і цінностей навколишнього середовища [37].

У Законі «Про попередження насильства в сім'ї» [10] означено основний список органів та установ, які повинні здійснювати заходи щодо попередження насильства в сім'ї:

- центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- служба у справах дітей;
- відділ у справах сім'ї;

- спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї;

- органи Національної поліції ;

- органи охорони здоров'я;

- громадські організації тощо.

В. А. Ролінський [38] виділяє три рівня запобігання домашнього насильства, первинний рівень запобігання домашнього насильства сприяє інформуванню населення щодо даної проблеми та методів запобігання. Мета вторинного рівня – проведення профілактичних заходів з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах або належать до груп ризику. І тільки третинний рівень присвячений конкретній допомозі сім'ям, які постраждали від домашнього насильства.

Вважаємо доцільним надати змістовну характеристику кожного рівня (табл. 2.1.)

Таблиця 2.1.

Характеристика рівень соціальної профілактики насильства у сім'ї [20]

Рівні профілактики	Первинна	Вторинна	Третинна
Зміст	Надання інформації про наслідки насильства в сім'ї. Ознайомлення з правовими актами, регулюючими поведінку в різних життєвих обставинах, які можуть призвести до насильства. Навчання моделям адекватної поведінки і спілкування і спілкування. Всебічна підтримка творчої, інтелектуальної, громадської, спортивної діяльності молоді, організація	Формування знань, життєвих умінь і навичок, необхідних для самозахисту від насильства; Надання інформації про установи та організації, які допомагають постраждалим від насильства, про способи потрапляння в ситуації насильства; Зміна ставлення і особистості до себе, свого місця у суспільстві, усвідомлення нею цінності свого життя і своєї ролі в ньому, а батьків – до дитини	Індивідуальна і тривала робота. Надання цілого комплексу соціальних послуг. Вимагає об'єднання зусиль різних фахівців.

	сімейного дозвілля	як до суб'єкта власного життя. Розвиток життєво необхідних навичок, формування самооцінки та розвиток власного потенціалу	
Мета	Формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, що забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб і інтересів	Зміна мало адаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну	Реабілітація дітей та жінок, постраждалих від домашнього насильства
Об'єкт	Благополучні сім'ї	Діти та молодь груп ризику, неблагополучні сім'ї	Діти та жінки, які постраждали від домашнього насильства
Методи	Інформування, приклад, переконання, навіювання, робота в громаді, мікросередовищі, сім'ї	Вправи, позитивне підкріплення, інформування, переконання роз'яснення, драматизація, переклад, розв'язування ситуацій	Робота з конкретним випадком, рефлексія ситуації та індивідуальний розвиток, переключення і перенавчання, створення виховуючих ситуацій, показ перспектив, реконструкція характеру, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивно соціалізуюче середовище

Усі рівні відрізняються формами, кількістю учасників. Так, у соціальній роботі на первинному рівні профілактики домінує інформаційна діяльність і спрямованість на формування адекватне критичне мислення .

На вторинному рівні соціальної профілактики передбачається вивчення як себе, так оточуючого середовища, навчання та засвоєння поведінки, спрямованої на запобігання ситуацій, що призводять до скоєння насильства.

Третинна соціальна профілактика насильства в сім'ї уявляє себе комплексну технологію, яка включає декілька важливих етапів реабілітації дітей та жінок, постраждалих від домашнього насильства.

I етап – Діагностичний. Одержання даних про дитину чи жінку, яка знаходиться у несприятливих умовах, надзвичайній ситуації. Діагностика особистості, умов ситуації, оцінка ресурсів і прийняття рішення про:

- кризове втручання;
- взяття клієнта на соціальну реабілітацію (в центр соціально-психологічної допомоги, денному центрі соціально-психологічної допомоги для дітей з інвалідністю, як патронаж на дому тощо);
- здійснення окремої роботи з членами сім'ї: корекційної, попереджувально-профілактичної, навчання самодопомозі.

II етап – Проективний. Пропозиція соціальних послуг клієнту та членам його сім'ї, визначення мети, завдань стратегії реабілітації, вироблення мети і завдань роботи (спільно з клієнтом, з членами його сім'ї – по можливості, спільно з усіма фахівцями, причетними до проблем клієнта). Моделювання засобів, методів, прийомів соціальної роботи, передбачення можливих труднощів у реабілітації клієнта [38].

III етап – Організаторський. Залучення фахівців до здійснення соціальної реабілітації (укладення угод, формування групи фахівців з різних спеціальностей для надання допомоги в конкретному випадку). Організація взаємодії між суб'єктами соціальної роботи:

- на функціональному рівні (у відповідності до спільної мети, конкретних завдань діяльності, через поділ процесу спільної діяльності між виконавцями);
- на міжособистісному рівні між суб'єктами або між клієнтом і суб'єктами соціальної роботи: через нараду, конфлікти, суперечки, дискусії як

безпосередня трансформаційна взаємодія (спрямована на зміни в клієнті, мікрота макросередовищі);

- на рівні організації: наявність організації для соціальної реабілітації, керівництва в особі одного з фахівців, наділеного особливими повноваженнями (відповідального за життя і здоров'я людини);

- у просторі: в одній установі чи кількох установах одночасно (як дружні клініки для молоді, у реабілітаційних центрах, молодіжні центри та центри підтримки сім'ї, на дому) через створення єдиного соціалізуючого простору з безпосередніми особистими контактами між учасниками реабілітації, обміну між ними діями, інформацією, із взаємною перцепцією;

- вироблення плану соціальної реабілітації з урахуванням думки клієнта, пропозиції фахівців, залучених до реабілітації.

IV етап – Практично-діяльнісний. Надання соціальних послуг клієнту на основі:

- кризового втручання в сім'ю і життя людини, яка зазнала насильства, для відновлення її стану і соціального статусу;

- «допомоги для самопомоги» потерпілим від насильства і членам їх сімей для підвищення соціального статусу жертви, подолання агресивності, тендерних стереотипів, самореалізації в позитивний бік тих, хто застосовував насильство в сім'ї.

V етап – Оцінка ситуації і стану клієнта. Прийняття рішення про завдання і зміст програми роботи з ним і членами його сім'ї [38].

Основними потребами жінок, що піддаються домашньому насильству, є потреби в захисті і надійному захисті себе і дітей, зайнятість для забезпечення себе і дітей окремо від злочинця, можливість виховувати дітей, брати участь в реабілітаційних заходах, необхідність навчання, навички пошуку роботи, інтерв'ю, резюме, необхідність відновлення психічного здоров'я, емоційна підтримка, подолання залежності і співзалежності, необхідність догляду за дітьми, психологічна корекція тощо. У вирішенні цих проблем жінкам

необхідна професійна допомога, в тому числі соціально-психологічна, надання якої здійснюється у вигляді індивідуальної або групової роботи [39, с. 99].

Індивідуальна робота з жінками, які зазнали насильство в сім'ї, може проводитися психологами у вигляді консультативної, діагностичної та корекційної роботи. Окремим важливим напрямком професійної допомоги в рамках цих технологій є соціально-психологічна робота зі співзалежністю.

Особливості індивідуальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства, що проявляються насамперед у консультуванні (кризовому, інформаційному, індивідуально-підтримуючому, мотиваційному), спрямованому на гармонізацію особистості тощо. Будь-яка консультація передбачає встановлення партнерських відносин, виявлення насильницької ситуації в сім'ї і обов'язковий розгляд психоемоційного стану клієнта. Суть проблеми прояснюється шляхом збору фактів, з'ясування почуттів жінки, її ставлення до ситуації. Психолог може висловити свою думку про проблему клієнта, дати їй інформацію про те, як вона може діяти сьогодні. Надалі обговорюється перспектива «втручання» в ситуацію клієнтки. Під час первинного напівструктурованого інтерв'ю особлива увага приділяється емоційному стану жінок. Ображені жінки відчують себе дуже тривожно під час першої зустрічі. Вони турбуються про те, що і як потрібно говорити. Консультант повинен створити довірчу і комфортну атмосферу, переконати жінку, що вона не може розповісти все відразу. Постраждала жінка повинна відчувати, що психолог нешкідливий і некритичний, дотримується принципу конфіденційності [40].

Багато жінок під час консультації виявляють ряд емоційних реакцій, таких як страх, гнів, почуття провини і навіть сумніви у власному психічному здоров'ї. Консультант повинен заохочувати жертву до того, щоб вона дала волю своїм почуттям. Тільки тоді жертва зможе подолати їх. Надалі ви повинні допомогти жінці об'єктивно поглянути на свою ситуацію з різних сторін. Важливим аспектом консультування є зосередження уваги на позитивних якостях жертви. Необхідна допомога у визначенні власних позитивних якостей.

У той же час варто звернути увагу на даний момент, тому що жінка може відчувати себе в пастці і не бачити виходу.

У більшості випадків екстрену допомогу надає психолог, і тільки в разі необхідності (при наявності виражених розладів особистості) до роботи залучається психіатр. Невідкладна допомога також включає в себе важливість надання психологічної підтримки для запобігання розвитку посттравматичного стресового розладу.

Основними принципами індивідуальної роботи з жертвою насильства є доброзичлива увага під час консультаційної зустрічі; ретельні і виважені висновки, неупередженість; збереження нейтралітету; пояснення і підтвердження; чесність (якщо консультант не знаходить відразу відповідь – чесно про це сказати), емпатія, не підтримувати ілюзію клієнта [39, с.125].

Крім індивідуальної роботи з жертвами насильства ефективним методом є групова робота. Використання тренінгових (групових) програм є дуже ефективною формою організації терапевтичного процесу в подоланні наслідків насильства. Найважливішим завданням таких програм є проведення спільних досліджень і отримання знань про власну особистість. Традиційно тренінг використовується для розвитку навичок самопізнання, саморозуміння, рефлексії, зміни ставлення до себе та інших, вироблення навичок саморегуляції, розвитку емоційної гнучкості, поліпшення соціальної адаптації учасників, поглиблення досвіду психологічної інтерпретації інших людей. Його можна розглядати як спосіб перепрограмування керуючої моделі раніше сформованого поведінки людини.

Гарячі лінії (та їх аналог – захищені інтернет-канали) є додатковим важливим інструментом для отримання сигналу про випадок насильства та надання інформації щодо закладів і служб, куди можна звернутися. Наявність і доступність гарячих ліній забезпечує швидкий доступ до допомоги, але лише за умов існування консультаційних центрів та шелтерів [33].

Ще одними із видів технологій вирішення проблеми насильства у сім'ї може бути: подружня (парна) психотерапія та консультування, родинна

медіація та сімейні конференції. Але вони застосовуються в європейських країнах (Австрія, Данія, Норвегія, Бельгія, Нідерланди).

Групи самопомоги (взаємної підтримки) є поширеною та корисною формою постреабілітаційного супроводу жертв насильства в сім'ї. Вони базуються на наступних постулатах:

1. Насильство в жодній формі та за жодних обставин не може бути прийнятним в сімейних та інтимних стосунках. Відповідальність за насильство несе агресор, а не жертва.

2. Насильство – це соціальна проблема. Жінка, що переживає насильство, здатна турбуватися про себе та своїх дітей самостійно за наявності підтримки.

3. Особи, які пережили насильство, потребують підтримки та інформації для самостійного прийняття рішень. Фахівець, який намагається «врятувати» жертву лише посилює її безпорадний стан, поглиблюючи проблему [33].

Цікавими є і інші види технологій:

програми для кривдників: групове консультування (на шести мовах);

84-годинна програма інтенсивної терапії для умовно звільнених від покарання (тих, хто проходить пробацію);

300-годинна програма для тих, хто відбуває покарання за насильницькі злочини.

Існують також і програми індивідуального консультування;

програми довготермінової підтримки та відновлення дітей-жертв та свідків домашнього насильства із залучення служб опіки, медиків, освітян тощо.

Ці програми передбачають, зокрема, розвиток мережі фостерних сімей, де дитина може перебувати протягом реабілітаційного періоду, а також доки не буде винесене рішення, стосовне виховного потенціалу сім'ї та повернення / позбавлення опіки щодо дитини;

навчальні програми розвитку виховного потенціалу батьків;

розвиток процедур та діагностичних критеріїв, які допомагають розпізнавати насильство на ранніх етапах його виникнення;

заходи для підтримки жінок, які мають обмежений доступ до програм допомоги: сільські жінки, представниці корінного населення, національних меншин, мігрантки, жінки з обмеженими можливостями [33].

2.2. Аналіз скоєння домашнього насильства в Україні та реагування в умовах війни

За отриманими від Національної поліції України даними у першому півріччі (січень – червень) 2022 року порівняно з даними за аналогічний період 2021 року (табл. 2.4)

Таблиця 2.4

Статистичні дані з приводу домашнього насильства

на 27,5 % зменшилася 104 295 повідомлень	кількість звернень до Національної поліції України з приводу домашнього насильства
на 43 % зменшилася та становила 14 446	кількість винесених термінових заборонних приписів
на 36 % зменшилася та становила 48 000	кількість самостійно виявлених випадків домашнього насильства поліцейськими

Водночас Офіс Генерального прокурора повідомляє, що за період з 01.01.2022 року по 30.06.2022 року:

- кількість зареєстрованих кримінальних проваджень порівняно із аналогічним періодом у 2021 році зменшилася на 52% та становила 1005 зареєстрованих кримінальних проваджень.

- 232 з 1505 справ було закрито, тому обліковано в аналізованому періоді 773 відкритих кримінальних проваджень, що на 51,2 % менше ніж у 2021 році [13].

Таблиця 2.5

Порівняльна таблиця кількості справ, скерованих до суду

СІЧЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 2021	СІЧЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 2022
-----------------------	-----------------------

1137 з 1508 справ скеровано до суду, що становить 75,4 % від кількості облікованих справ за цей період	525 з 773 справ скеровано до суду, що становить 71,7 % від кількості облікованих справ за цей період
--	--

Серед потерпілих у відкритих за ст. 126-1 КК України кримінальних провадженнях переважну більшість становлять жінки:

Зберігається тенденція скерування кримінальних проваджень до суду з обвинувальним актом за ст. 126-1 КК України:

Як вбачається з наведених статистичних даних, у першому півріччі 2022 року порівняно з першим півріччям 2021 року зменшилася кількість звернень (повідомлень) в правоохоронні органи щодо вчинення домашнього насильства. Така тенденція свідчить про те, що введений воєнний стан в державі вплинув на доступ постраждалих до системи правосуддя та загалом відобразився на динаміці звернень в правоохоронні органи: «через воєнний стан в Україні викликів щодо домашнього насильства поменшало» [13].

Серед факторів, що могли на це вплинути, слід розглядати такі, як: тимчасова окупація окремих територій України, активні бойові дії, вимушене переміщення людей тощо. До прикладу, ті постраждалі, які опинилися на тимчасово окупованій території України, не можуть повідомити про ті чи інші випадки кримінальних правопорушень через те, що перебувають на територіях, на яких тимчасово не функціонують органи державної влади України. Крім того, значна частина людей, яка мешкала поблизу активних бойових дій, могла виїхати за межі України, що також вплинуло на динаміку звернень в правоохоронні органи в окремих регіонах (табл. 2.6).

Таблиця 2.6.

Порівняльні дані жінок, які є потерпілими у відкритих кримінальних провадженнях

СІЧЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 2021	СІЧЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 2022
-----------------------	-----------------------

83,8 % жінок у 1264 з 1508 випадках	є потерпілими у відкритих кримінальних провадженнях за статтею 126-1 КК України	83 % жінок у 641 з 773 випадках	є потерпілими у відкритих кримінальних провадженнях за статтею 126-1 КК України
-------------------------------------	---	---------------------------------	---

Виявлено, що кривдники дедалі частіше вчиняють домашнє насильство, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, а також наявні ситуації, коли домашнє насильство вчиняється повторно, незважаючи на попередні випадки притягнення до адміністративної відповідальності. Водночас суди, встановлюючи такі обставини при розгляді протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, часто обмежуються лише призначенням покарання. Водночас у ст. 39-1 КУпАП зазначається, що у разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»[11] чи Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»[22].

Що стосується областей, в яких у період дії воєнного стану зафіксована найвища кількість розглянутих справ за результатами розгляду протоколу про вчинення домашнього насильства, передбаченого ст. 172-2 КУпАП, то у Львівській області порівняно з іншими аналізованими областями суди розглянули більшу кількість справ – 38%. Наступним за кількістю розглянутих справ йде Київ (27 %). При цьому варто відзначити, що в березні 2022 року в Києві розглянуто на 85 % менше справ порівняно з червнем 2022.

Рис. 2.1. Кількість розглядів справ, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства

З представлених даних (Рис.2.1) ми можемо зробити висновок, що ті регіони України, в яких не відбуваються активні бойові дії, мають вищі показники розгляду справ про адміністративне правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Натомість ті регіони України, в яких відбуваються активні бойові дії або які знаходяться поблизу фронтової зони, мають нижчі показники розглянутих справ, пов'язаних з домашнім насильством.

Одним із пояснень такої тенденції може бути той факт, що в березні 2022 року воєнні дії розгорталися на околицях Київської області, безпекова ситуація в цьому регіоні держави була вкрай напруженою, що змушувало людей масово покидати свої помешкання та виїжджати, що спричинило те, що суди поодинокі розглядали справи, пов'язані з домашнім насильством. Натомість в червні 2022 року, коли безпекова ситуація в Києві покращилася, збільшилася кількість розглядів справ, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства. Щодо інших областей України, то в Черкаській області зафіксовано 25 %

розглянутих справ. Найменший відсоток розглянутих справ припадає на Миколаївську область (7% справ) та Харківську область (3% справ) [13].

Після введення воєнного стану в Україні безпекова ситуація в кожному регіоні держави є різною, тому виявлено, що західні області України, які порівняно з іншими не мають безпосередньої близькості до бойових дій, частіше розглядали справи про видачу обмежувального припису.

Таблиця 2.7

Зокрема, найбільшу кількість розглянутих справ зафіксовано у:	Натомість меншу кількість справ щодо заяв про видачу обмежувального припису було розглянуто у:
Львівській області – 9 справ Вінницькій – 7 справ Хмельницькій – 7 справ Тернопільській – 6 справ Волинській – 6 справ Житомирській – 6 справ Дніпропетровській – 6 справ Київській – 6 справ	Полтавській – 5 справ Черкаській – 3 справи Сумській – 3 справи Одеській – 3 справи Чернівецькій – 2 справи Запорізькій – 1 справа Чернігівській – 1 справа

Протягом першого півріччя 2022 року (січень–червень 2022 року) порівняно з першим півріччям 2021 року (січень–червень 2021 року) надійшло на 27,5% менше повідомлень до правоохоронних органів щодо вчинення домашнього насильства (табл.2.6).

Протягом першого півріччя 2022 року (січень–червень 2022 року) порівняно з першим півріччям 2021 року (січень–червень 2021 року) зареєстровано на 52 % менше кримінальних проваджень за ст. 126-1 ККУ - «Домашнє насильство».

Порівнюючи кількість розглянутих судами справ протягом березня 2022 та червня 2022 року у справах про притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУПАП України, виявлено тенденцію щодо збільшення кількості розглянутих справ у червні 2022 року порівняно з березнем 2022 року, що може бути зумовлено, зокрема, перебігом воєнних дій в

державі. Виявлено, що на територіях, де ведуться активні бойові дії та територіях, що межують з активними бойовими діями, кількість розглянутих справ є меншою, ніж на інших територіях України [13].

Виявлено, що в переважній більшості постраждалими від домашнього насильства є жінки, а кривдниками – чоловіки. При цьому сімейні/родинні відносини між кривдником та постраждалою є різними. Вони можуть бути у статусі подружжя, колишнього подружжя, батьків, дітей, онуків тощо.

Виявлено, що до суду з обвинувальним актом скеровується більше половини від зареєстрованої кількості кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України (кількість залежно від регіону коливається в межах 70 %).

Концепція «дитина-свідок = дитина постраждала», закріплена у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та національному законодавстві, не набула практичного застосування у справах, пов'язаних з домашнім насильством. До прикладу, при розгляді кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України діти-свідки домашнього насильства були ідентифіковані судом у 12 % випадків і лише у 2 % справ їх визнали потерпілими; у 88 % випадків взагалі не згадується про присутність під час вчинення домашнього насильства свідка, зокрема й дитини.

При розгляді справ про притягнення до відповідальності за вчинення домашнього насильства суди переважно не посилаються та не застосовують до таких правовідносин практику ЄСПЛ. Водночас поодиноким застосування практики ЄСПЛ зазвичай зводиться, наприклад, у справах про адміністративні правопорушення, до тлумачення розгляду справ за відсутності винної особи або щодо закінчення строків притягнення до відповідальності [41].

З аналізу судових рішень виявлено тенденцію, що в поодиноких справах кривдники вчиняли домашнє насильство, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, а також вчиняли такі випадки повторно, тобто не зважаючи на попередні випадки притягнення до адміністративної відповідальності.

При притягненні кривдника до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України одним з найпоширеніших видів покарання є громадські роботи. Суд призначає цей вид покарання навіть тоді, коли кривдник/ця раніше був/ла судимий/а, і є високий ризик вчинення домашнього насильства повторно.

Найпоширенішими підставами звільнення від відповідальності є закінчення строків притягнення до відповідальності, а також віднесення домашнього насильства до малозначного діяння. Водночас при аналізі судових рішень, винесених у першому півріччі 2022 року, виявлено, що в деяких справах закінчення строку притягнення до адміністративної відповідальності було пов'язано з воєнним станом в державі, що, на думку суду, унеможливило розгляд справи у встановлені законом строки.

У справах про притягнення кривдника до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України, якщо обвинуваченого засуджено до позбавлення волі, у 58 % випадків суд звільняє його від відбування покарання з випробуванням.

При аналізі судових рішень про притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУПАП України виявлено, що в окремих справах суди ухвалювали рішення про примусовий привід через неявку особи на призначене судове засідання, що створювало перешкоди для суду розглянути протокол про вчинення адміністративного правопорушення.

Прослідковується тенденція, що суди задовольняють заяви про видачу обмежувального припису повністю або частково переважно у справах, в яких додаються докази притягнення до адміністративної відповідальності за домашнє насильство. Водночас у справах, де такі докази відсутні, суди відмовляють.

У 68,8 % справ суди не дотримуються 72-годинного строку розгляду заяви про видачу обмежувального припису.

Вкрай рідко (у 7 % випадків) при притягненні кривдника до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України суд застосовує обмежувальні заходи до кривдника/ці, передбачені у ст. 91-1 КК України, у разі призначення покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, або у разі звільнення його/її від

відбування покарання. Для проходження пробаційної програми кривдників майже не направляють (6 % випадків) [13].

Відсутня практика врахування вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного стану як обтяжуючої обставини, передбаченої п.11 ст. 67 КК України.

Існує негативна практика використання «шаблонних судових рішень» при винесенні рішень про притягнення до відповідальності за вчинення домашнього насильства.

2.3 Проєкт «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні» ГО «Рада жінок Донеччини»

Діяльність громадської організації «Рада жінок Донеччини» спрямована на запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству; розвиток та підтримку лідерства жінок.

Мета: викоринити всі форми насильства й посприяти утвердженню рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків.

Напрями діяльності:

Останні п'ять років організація активно працювала над створенням сервісів для потерпілих від насильства у Маріуполі й населених пунктах навколо. Через військові дії «Рада жінок» змінила місце дислокації, проте продовжує працювати для жінок Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, а також усіх жінок, які постраждали від війни [43].

Організація займається:

- реалізацією ініціатив, які спрямовані на забезпечення потреб жінок і вимушено переміщених осіб, сприяють їх залученню до активної участі в житті громад;
- розробкою програми з миробудування, розвитку діалогу щодо спільного майбутнього та розвитку громад;

- сприянням розвитку професійних спільнот у громадських організаціях, органах місцевого самоврядування, органах державної влади щодо медіації, організації сервісів: соціальних, адміністративних, медичних, освітніх — на засадах рівних прав і можливостей жінок та чоловіків;
- підтримкою розвитку соціального капіталу, демократичних цінностей та прав людини;
- захистом прав жінок і дівчат, просуванням рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків [43].

Організація надає допомогу жінкам і дівчатам, які постраждали від військових дій та були змушені переїхати до Закарпатської області задля покращення доступу до соціально-психологічних послуг.

Також «Рада жінок Донеччини» підтримує постраждалих від домашнього насильства й насильства за ознакою статі. Вона надає ресурсну підтримку місцевим організаціям у плануванні, координації та реалізації ініціатив, що спрямовані на забезпечення потреб жінок і вимушено переміщених осіб.

З січня 2019 року по січень 2020 року у м. Маріуполь громадська організація «Рада жінок Донеччини» впроваджувала проєкт «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні», який фінансувався Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA), Українською Фундацією Громадського Здоров'я, за підтримкою Маріупольської міської ради. Даний проєкт спрямований на запобігання гендерно обумовленого, в тому числі домашнього насильства у відношенні дівчат та жінок.

Проєкт складався з 4-х компонентів:

- мобільна бригада – спеціалізована служба підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [23].
- притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі – спеціалізована служба підтримки осіб, які

постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [24].

- корекційна програма для кривдників – спеціалізована програма для осіб, які вчинили домашнє насильство з метою мінімізації ризиків подальшого скоєння насильства.

- інформаційна кампанія.

Мета проекту – розвиток соціального та інституційного середовища, що сприятиме досягненню «нульової» терпимості до насильства та викорінення насильства по відношенню до жінок в Україні; забезпечення умов для того, щоб більшість потерпілих від гендерно зумовленого насильства мали доступ до якісних послуг орієнтованих на потерпілих; сприяння розбудові сильної державної участі (з боку Уряду України) в існуючому механізмі та програмах реагування на гендерно зумовлене насильство для забезпечення сталості послуг.

Завдання проекту – формування «нульової» терпимості до насильства; надання якісних послуг особам, які постраждали від насильства; формування якісної міжвідомчої координації задля запобігання та протидії домашньому та гендерного насильства.

Головна мета цього проекту – це за рік роботи відпрацювати механізми надання допомоги постраждалим від насильства та передати весь досвід співробітникам центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та подальше фінансування здійснюється за кошти місцевого муніципалітете.

Мобільна бригада складалася з 2-х соціальних працівників і 1 психолога – керівника мобільної бригади, це основний склад бригади, але після першого кварталу роботи виникла необхідність в ще одному співробітнику, а саме юриста. У багатьох жінок немає можливості отримати юридичну допомогу в центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді так як немає центру в пішій доступності, графік роботи центру збігається з графіком роботи клієнта, люди з інвалідністю, які не можуть самостійно дістатися в центр за послугами.

Основна перевага мобільної бригади – це екстрене реагування та надання в найкоротші терміни соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства. У рамках надання соціально-психологічної допомоги мобільна бригада надає мінімальний пакет первинних послуг: надання інформації про домашнє насильство особам, які її потребують, консультування з питань домашнього насильства, діагностика соціально-психологічного стану потерпілої і ризиків повторного вчинення насильства, консультування про можливість відстоювання своїх прав , які порушуються в ситуації домашнього насильства, надання першої психологічної допомоги. Також здійснюється робота з агресорами, за їхньою згодою вони можуть пройти корекційну програму.

За період роботи 586 клієнтів отримали допомогу мобільної бригади. Якщо говорити про послуги, то не всі люди готові працювати з психологом, тому за психологічною допомогою звернулося 527 жінок, соціальну підтримку отримали 579 потерпілих від насильства, а юридичною допомогою скористалися 100 осіб, з них 7 жінок спільно з юристом готували позовні заяви про розлучення, стягнення аліментів і подавали на обмежувачий припис.

Послугою соціального супроводу скористалися 20 жінок. Особливість соціального супроводу в мобільній бригаді, що відрізняється від даної послуги в центрі соціальних служб, це те, що послуги клієнти можуть отримувати на дому, якщо людина з інвалідністю фізично не може прийти на консультацію до фахівця, то за запитом послуги надаються за місцем проживання клієнта. Так само комплекс послуг для клієнтів, які прийняли рішення, що хочуть зберегти сім'ю, в такому випадку агресор ходить на корекційну програму, а постраждала працює з психологом для вирішення гострих питань. По завершенню корекційної програми фахівець підтримує зв'язок з клієнтами і в разі потреби проводить додаткові консультації. Важливий момент ще в тому, що співробітники мобільної бригади можуть проводити телефонне консультування до 20:00 години, що дає можливість у вечірній час доби надавати підтримку постраждалим.

За даними мобільної соціально-психологічної допомоги громадської організації «Рада жінок Донеччини» психологічне насильство залишається найпоширенішим видом насильства в м. Маріуполь. Від даного виду насильства постраждали 292 особи з 586 клієнтів, коли від фізичного насильства постраждало 251 осіб, випадків економічного насильства, яке дуже складно визначити, було зафіксовано 40, що склало майже 7 % від загальних звернень. Сексуальне насильство залишається найбільш закритим видом насильства, дуже багато постраждалих бояться говорити про це, побоюючись розголосу і помсти з боку агресора, тому за період роботи було зафіксовано 3 випадки насильства, але це вже можна вважати великим кроком в боротьбі зі стереотипами, що про сексуальне насильство потрібно мовчати. І в цьому є заслуга мобільної бригади, яка змогла заробити собі репутацію людей, які дійсно допомагають і дотримуються принципу конфіденційності, тому жінки зважилися почати працювати з даною проблемою.

Згідно Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [27] до обов'язків соціального працівника входить: здійснення виїздів згідно із графіком; проведення під час виїздів відповідної інформаційної, консультативної, підтримуючої роботи з постраждалими від гендерно зумовленого, в т. ч. домашнього насильства; здійснення виявлення осіб потерпілих від гендерно зумовленого, в т. ч. домашнього насильства; проведення їх психосоціальної оцінки (з метою визначення їхніх потреб, моніторингу й оцінки соціальної динаміки та ін.); проведення консультування осіб, які опинились в ситуації насильства з метою мінімізації ризиків повторного насильства, можливостей його уникнути та планування майбутнього.

Надання мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги постраждалим особам передбачає забезпечення мінімально необхідного обсягу послуг, а саме:

- діагностику (оцінювання) психологічного стану постраждалої особи, оцінювання ризиків продовження чи повторного вчинення щодо неї насильства;
- кризове та екстрене втручання з метою негайного усунення або мінімізації наслідків насильства шляхом виклику екстреної медичної допомоги, уповноваженого підрозділу органу Національної поліції, направлення та/або транспортування до притулку для постраждалих осіб, центру медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб тощо;
- надання психологічної допомоги, у тому числі дітям, відповідно до індивідуальних потреб;
- складення плану заходів щодо безпеки постраждалих осіб;
- консультування з питань, пов'язаних з протидією насильству, в тому числі із залученням у разі потреби фахівців інших органів, служб, закладів, установ, організацій;
- надання інформації про найближчі лікувальні заклади, в яких наявні медичні набори термінової постконтактної профілактики ВІЛ/СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом, і можливості отримати постконтактну профілактику протягом 72 годин з моменту небажаного та/або незахищеного сексуального контакту (в разі потреби);
- проведення заходів із соціальної та реабілітаційної підтримки постраждалих осіб;
- сприяння постраждалим особам в отриманні додаткових послуг (медичних, соціальних, психологічних, правових, забезпечення тимчасового притулку тощо), у тому числі шляхом направлення в разі потреби до відповідних загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та/або інших суб'єктів;
- інформування кривдника щодо можливості за власним бажанням пройти програму для кривдників [27].

Коли виникає необхідність поселення жінки до кризового центру, доставити її може тільки мобільна бригада соціально-психологічної допомоги

або поліція. Жінка самостійно не може дістатися до кризового центру, тому що адреса не розголошується в цілях безпеки клієнток і співробітників, які надають їм послуги. Кризовий центр оснащений протипожежною сигналізацією, камерами відеоспостереження, решітками на вікнах, домофоном на вхідних дверях, охоронною системою – все це забезпечує цілковиту безпеку для жінок та їх дітей. Зовні ніяких розпізнавальних ознак та вивісок немає, щоб не привертати увагу сторонніх осіб і дотримуватися секретності.

Основним завданням кризового центру для жінок – є надання тимчасового, безпечного і комфортного місця проживання для жінок та їх дітей, які постраждали від насильства. По приїзду до кризового центру, бригада, яка доставила жінку, повинна заповнити направлення на заселення і підписати зобов'язання про збереження конфіденційності. Новій клієнтці фахівець кризового центру екстрено надає першу психологічну допомогу, знайомить з наявними зручностями та правилами проживання, заповнює необхідний пакет документів для формування особової справи, проводить інструктаж з електро - і пожежної безпеки, здійснює оцінку потреб, забезпечує необхідними засобами гігієни та продуктами харчування.

Клієнткам кризового центру надавали соціальні, психологічні та юридичні послуги. Послуги надавались як в індивідуальній, так і в груповій формі в залежності від запиту клієнток [42]

Для підтримки самостійності жінок, вони особисто займаються всіма домашніми справами (приготування їжі, прання, прибирання тощо). Фахівці центру проводять майстер-класи з ведення домашнього господарства і приготування їжі, заняття з фінансової грамотності та планування бюджету, групи взаємодопомоги, заняття по арт-терапії, розвиток і підтримка навичок відповідального батьківства, заняття з ненасильницького спілкування з соціальним оточенням, у тому числі з дітьми.

Робота психолога спрямована на пошук внутрішніх ресурсів, виявлення сильних і слабких сторін, підвищення самооцінки, зниження рівня тривожності, запобігання ситуацій насильства в майбутньому.

За запитом клієнток, юрист надає консультації по складанню заяви на розлучення, виплату аліментів, винесення обмежувального розпорядження, відновленню документів тощо. При необхідності клієнтки можуть бути переадресовані в центр безоплатної вторинної правової допомоги.

У зв'язку з проведенням ООС (операція об'єднаних сил), клієнток центру інформують про мінні небезпеки і правила поведінки під час можливих обстрілів. За період з січня 2018 року по січень 2019 року послугою безпечного житла скористувались 40 жінок та 49 дітей.

Згідно сучасного законодавства людина, яка скоїла насильство у сім'ї повинна проходити корекційну програму для агресорів. В рамках проекту проводиться корекційна програма для кривдників – програма по корекції як чоловічої, так і жіночої насильницької поведінки, навчання агресорів навичкам шанобливого спілкування, розвитку і збагачення навичок адекватної, конструктивної поведінки, регуляції і саморегуляції соціальних відносин, формуванню адекватної самооцінки, тренування практичних навичок зняття надмірної напруги і тривожності. Програма складалась з двох паралельних етапів (щотижневих сесій індивідуальної терапії по 50 хвилин, які починалися на етапі мотивації і первинної оцінки; і щотижневих сесій групової терапії в закритих групах впродовж 1,5-2 години).

Програма передбачала групову та індивідуальну роботу з агресорами, а також сімейні сесії за потребою. Зокрема, в процесі роботи в групі чоловіки отримали можливість оцінити власну поведінку, вислуховуючи інших учасників програми, які визнають свою відповідальність за насильство, контроль і спроби ізолювати партнерів.

Загальна кількість осіб у груповій роботі за цей період 21, в індивідуальну терапію залучено 17 осіб. Групові заняття тривали 2 години і проходили щотижня. Проводилася постпідтримка осіб, які пройшли курс реабілітації в попередні місяці у вигляді індивідуальних консультацій по запиті, а також обов'язкових відвідувань терапевта для закріплення терапевтичного ефекту.

Інформаційна кампанія включає у себе:

- організація роботи координаційної ради з питань запобігання всіх форм насильства щодо жінок та дівчат;
- проведення тренінгів для студентів ЗВО у м. Маріуполі, які навчаються на спеціальності «Соціальна робота», «Соціологія» з метою інформування про технології запобігання та протидії домашнього насильства та здобуття практичних навичок для подальшої роботи студентів (Додаток А);
- проведення навчання для дільничних офіцерів Національної поліції та розробка для них інформаційних матеріалів, щодо надання допомоги постраждалим від насильства;
- проведення циклу тренінгів для фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо виявлення, перенаправлення, кризового втручання та кейс-менеджменту у випадках домашнього насильства. А також розробка інформаційних матеріалів;
- проведення інформаційних зустрічей з представниками сфери охорони здоров'я за для напрацювання алгоритму взаємодії та перенаправлення у випадках домашнього насильства та розробка пам'ятки для лікарів;
- проведення вуличних акцій за для інформування населення про існуючі сервіси допомоги.

Активна інформаційна кампанія сприяла формуванню довіри до соціальних служб, поліції та громадських організацій у сфері захисту прав жінок, які постраждали від домашнього насильства. Необхідно підкреслити, що ключову роль у проведенні вказаних заходів грає соціальний працівник у тісному співробітництві з іншими профільними спеціалістами.

Висновки до другого розділу

Встановлено, що саме спеціалісти соціальної сфери є головними суб'єктами впровадження превентивних заходів щодо запобігання насильства над жінками та дітьми. До ефективних технологій соціальної роботи належать: соціальне консультування, соціальна профілактика та соціальна адаптація.

Визначено основний список органів та установ, які повинні здійснювати заходи щодо попередження насильства в сім'ї.

Схарактеризовано три рівня запобігання домашнього насильства, первинний рівень запобігання домашнього насильства сприяє інформуванню населення щодо даної проблеми та методів запобігання. Мета вторинного рівня – проведення профілактичних заходів з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах або належать до груп ризику. І тільки третинний рівень присвячений конкретній допомозі сім'ям, які постраждали від домашнього насильства.

Наведено і проаналізовано статистичні дані скоєння домашнього насильства в Україні та реагування в умовах війни порівняно з аналогічним періодом в 2021 році.

Розкрито упровадження проекту «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні», де за рік роботи відпрацьовано механізми надання допомоги постраждалим від насильства.

Робота соціального працівника спрямована на пошук внутрішніх ресурсів, виявлення сильних і слабких сторін, підвищення самооцінки, зниження рівня тривожності, запобігання ситуацій насильства в майбутньому. Активна інформаційна кампанія сприяла формуванню довіри до соціальних служб, поліції та громадських організацій у сфері захисту прав жінок, які постраждали від домашнього насильства.

ВИСНОВКИ

Проблема домашнього насильства була та залишається дуже гострою для українського суспільства. Останнім часом тема домашнього насильства стає більш гучною та завдяки дослідженням, які проводить Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA), ми бачимо наскільки тема насильства у сім'ях поширена. Дуже багато чоловіків вважають нормою здійснення насильство відносно жінки, тому що так робив його батько та це прийнято у суспільстві. Тому перш за все потрібно не боротись з фактом вчинення домашнього насильства, а навпаки проводити інформаційні кампанії, налагоджувати роботу суб'єктів, які відповідальні за запобігання домашнього насильства, за для не допущення насильства відносно жінок та дівчат в Україні.

За останні два роки українська законодавча база зробила суттєвий крок у вирішення цієї проблеми. Передусім, прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Кабінет Міністрів України затвердив «Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі», «Типове положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі», Державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року. Ці нормативні акти забезпечують гідну роботу сервісів, які направлені на захист жінок, що постраждали від домашнього насильства. Але найголовнішим кроком стали зміни у Кримінальному та Адміністративному кодексі України. Зміни у Кодексі України про адміністративні правопорушення визначають домашнє насильство, як адміністративне правопорушення та несе за собою відповідальність у вигляді штрафу або примусових громадських роботах. Кримінальний кодекс в свою чергу визначає домашнє насильство, як кримінальне правопорушення та погрожує позбавленням волі на строк від 6 місяців до 2-х років.

Проаналізувавши практичний досвід у запобіганні домашнього насильства ми бачимо, що робота у цій сфері край необхідна та важлива. З січня 2018 року по січень 2019 року у м. Маріуполі громадська організація «Рада жінок Донеччини» впровадила проект «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні», який фінансувався Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA), Українською Фундацією Громадського Здоров'я, за підтримкою Маріупольської міської ради. Даний проект був спрямований на запобігання гендерно обумовленого, в тому числі домашнього насильства у відношенні дівчат та жінок. Реалізація подібних проектів сприяє впровадженню практичних технологій соціальної роботи з запобігання та протидії домашнього насильства і отримувати ефективні дієві результати.

За рік роботи мобільної бригади та кризового центру була напрацьована неймовірна практична база, яка надалі повинна працювати вже за кошти місцевого муніципалітету. Проте під час інституалізації ми побачили, що місцеві центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді не готові брати на себе таку відповідальну роботу та їх фахівці не готові надавати якісні послуги особам, які в них потребують. Тому зараз стоїть питання про фінансову підтримку міжнародних фондів та продовження роботи громадських організацій, щоб допомогти новим фахівцям адаптуватись до нових умов праці. Особливу увагу потрібно приділити фахівцям мобільної бригади, тому що це саме ті люди, які перші виїжджають на факт домашнього насильства та саме від них у більшості випадків залежать подальші дії постраждалої особи. Саме від фахівців соціальної роботи залежить чи запуститься коло насильства, чи постраждала знайде у собі внутрішні ресурси та розірве це коло.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Николаєва В.І., Бородуліна В. В. Соціально-правові аспекти у роботі з особами, які постраждали від домашнього насильства. / Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції Кальміуські правові читання: «Актуальні проблеми права та шляхи їх вирішення», 10 грудня 2018 р., Маріуполь: ДонДУУ, 2018. С.147–149.

2. Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства щодо жінок в Україні. Київ, 2018. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B5%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0.pdf (дата звернення 20.04.2023).

3. Іванна Смачило: з початку року 60 тисяч повідомлень про домашнє насильство надійшло до правоохоронних органів. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ivanna-smachilo-z-pochatku-roku-60-tisyach-povidomlen-pro-domashne-nasilstvo-nadiyshlo-do-pravoohoronnih-organiv> (дата звернення 26.04.2023).

4. Доповідь про виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Восьма періодична доповідь. Київ, 2014. 43 с. URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/CEDAW%20report%20ukr.pdf> (дата звернення 24.04.2023).

5. Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження «Доступність соціальних послуг жінкам, які постраждали від насильства». Київ 2014. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/suspilstvo/analitichniy-zvit-za-rezultatami-sotsiologichnogo-doslidzhennya-dostupnist-sotsialnih-poslug-zhinkam-yaki-postrazhdali-vid-nasilstva-134636.html> (дата звернення 24.04.2023).

6. Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні. Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11138.pdf> (дата звернення 21.04.2023).

7. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти. / Бондаровська В.М., Кочемировська О.О., Лактіонова Г.М, та ін. заг. ред. О. Кочемировська.: вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2010. 372 с.

8. Система органів та установ, які надають соціальні послуги жертвам насильства в сім'ї в Україні / упор. І. Буяльська / заг. ред. С. Павлиш. Запоріжжя, 2011. 78 с.

9. Романова Н. Ф. Діти, які проживають у сім'ях, що опинилися у складних життєвих обставинах / Державна доповідь про становище дітей в Україні «Соціальний захист дітей, які проживають у сім'ях, що опинилися у складних життєвих обставинах» (за підсумками 2012 року) / Мін-во соціальної політики; Державний ін-т сімейної та молодіжної політ. Київ, 2013. С. 46–69.

10. ЗУ «Про попередження насильства у сім'ї». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14> (дата звернення 12.04.2023).

11. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. №2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 09.03.2023)..

12. Мінакова К. В. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки – жертви сімейного насилля. Соціальна педагогіка. 2005. №2. С.43–47.

13. Звіт «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (І півріччя 2022 року)» підготовлений Аналітичним центром ЮрФем за фінансової підтримки Ради Європи (проект Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні») URL: <https://jurfem.com.ua/domashne-nasylstvo-reahuvannya-v-umovakh-viyny/>

14. Бабенко К. Насильство в сім'ї. Бесіди з батьками. Завуч. 2004. №22. С. 26–40.
15. Волавка Я. Біля витоків насильства: агресивність батьків – причина агресивності їхніх нащадків? Безпека життєдіяльності. 2003. №10. С. 24–25.
16. Загальна декларація прав людини від 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 09.03.2023).
17. Декларація про викорінення насильства щодо жінок 1993 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/165261__165261 (дата звернення 09.03.2023).
18. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород : Говерла, 2013. Вип. 28. С. 185-189.
19. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення 09.03.2023).
20. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення 09.03.2023).
21. Гурковська К. А. Протидія домашньому насильству: міжнародний досвід. Альманах міжнародного права. 2015. Вип. 24. С. 97-104.
22. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 19.03.2023).
23. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6.09.2012 р. №5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 09.03.2023).
24. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 09.03.2023).

25. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 09.03.2023).

26. Постанова КМУ про затвердження Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-zapobigannya-ta-protidiyi-domashnomu-nasilstvu-ta-nasilstvu-za-oznakoju-stati-na-period-do-2023-roku> (дата звернення 22.04.2023).

27. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF> (дата звернення 09.03.2023).

28. Про затвердження Типової програми для кривдників: Наказ Міністерства соціальної політики від 01.10.2018 № 1434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text> (дата звернення 09.03.2023).

29. Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»: Наказ Міністерства соціальної політики від 11.12.2018 № 1852. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1458-18#Text> (дата звернення 09.03.2023).

30. Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Наказ Міністерства соціальної політики від 03.07.2019 № 1037. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0772-19#Text> (дата звернення 09.03.2023).

31. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за

ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF> (дата звернення 10.03.2023).

32. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: Наказ Міністерства соціальної політики та МВС України від 13.03.2019 № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3699-2019-%D0%BF> (дата звернення 09.03.2023).

33. Кочемировська О.О., Христова Г.О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України. Київ: Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 228 с.

34. Боровик А. В. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики, щодо запобігання домашньому насильству: навч. посіб./ А. В. Боровик, А. В. Томчук, О. Ю. Дрозд та ін. Одеса: Вид. Дім «Гельветика», 2022. 288 с.

35. Іщенко Тетяна Володимирівна. Розслідування домашнього насильства : дис. ... доктор філософії: : спец.. 081 - Право. 2021 ; . Національна академія внутрішніх справ. Київ, 324 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/20120> (дата звернення 20.04.2023).

36. Андрєєнкова В. Л., Аносова Ю.В . Запобігання та протидія проявів насильства діяльності закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т .В., Калашник О. А. та ін. Київ : ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.

37. Технології соціальної роботи: навч, посіб. / О.А. Агарков (керівник авт. кол.), Д.Ю. Арабаджиєв, Т.В. Єрохіна, В.В. Кузьмін, І.В. Мещан, В.М. Попович. Запоріжжя : вид. комплекс АТ «Мотор Січ», 2015. 487 с.

38. Ролінський В.А. Соціально-педагогічна проблема запобігання насильства над підлітками та подолання його. Психолог. 2004. №19. С. 10–16.

39. Етимологія насильства над жінкою в сім'ї / Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики. Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції (Київ, 29-31 жовтня 2002). Київ, 2002. С.119-130.

40. Бондаренко М. С., Кальницька К. О. Домашнє насильство: причини, ознаки, методи попередження. «Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи» : збірник тез Обласної науково- практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.) / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, ЧНТУ, 2019. С. 40-43.

41. Доступ до правосуддя постраждалих від домашнього насильства у період пандемії. URL: <https://jurfem.com.ua/doslidgennya-dostup-do-pravosuddya-postrazdalyh-vid-domashyogo-nasylstva-pid-chas-pandemii/> (дата звернення: 17.04.2023).

42. Психологічна допомога жертвам насильства: досвід реалізації проекту / І. В. Макаренко, І. І. Лисенко, Н. В. Бойченко та ін. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020. 120 с.

43. Підмога: Допомога жінкам – ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «РАДА ЖІНОК ДОНЕЧЧИНИ». URL: <https://divoche.media/pidmoga/gromadska-organizacziya-rada-zhinok-donechchynu/>(дата звернення 20.04.2023).

ДОДАТКИ

Тренінгова програма для студентів
«Протидія та запобігання гендерно обумовленого, в тому числі
домашнього насильства »
в рамках проекту «Комплексний підхід до вирішення проблеми
насильства щодо жінок та дівчат в Україні»

Мета: ознайомлення студентів ВНЗ м.Маріуполя з темою гендерно обумовленого, в тому числі домашнього насильства; надати інформацію про основні методи та технології запобігання та протидії даного явища.

Тривалість: 3 години 20 хвилин

План:

1. Привітання та презентація тренінгу (10 хв.)
2. Вправа на знайомство «Чим я пишаюсь?» (15 хв.)
3. Правила групи (15 хв.)
4. Теоретичний блок про гендерно обумовлене насильство (20 хв.)
5. Теоретичний блок про домашнє насильство (20 хв.)
6. Перерва (20 хв.)
7. Теоретичний блок про роботу мобільної бригади соціально-психологічної допомоги та кризового центру для постраждалих від домашнього насильства (20 хв.)
8. Вправа «Види насильства» (30 хв.)
9. Вправа «Гендерні стереотипи та упередження» (40 хв.)
10. Підбиття підсумків тренінгу (10 хв.)

Хід проведення тренінгу

1. Привітання та презентація тренінгу

Мета: привітати учасників, оголосити тему тренінгу.

Час: 10 хв.

Ресурси: слайд презентації с назвою тренінгу.

Хід проведення:

Тренер представляється в групі і знайомить учасників із цілями тренінгу та коротке розповідає план заняття.

2. Вправа на знайомство «Чим я пишаюсь?»

Мета: познайомити учасників між собою та створити дружню атмосферу для подальшої роботи у групі.

Час: 15 хв.

Ресурси: повітряна кулька.

Хід проведення:

Учасники по колу передають повітряну кульку і називають своє ім'я та чим вони пишаються.

3. Правила групи

Мета: ознайомити учасників з правилами роботи, прийняти правила та створити умови для ефективної взаємодії під час тренінгу.

Час: 15 хв.

Ресурси: аркуш фліпчату та маркери

Хід проведення:

Обговорення з учасниками тренінгу правил для комфортної роботи у групі, як учасникам так і тренерам.

4. Теоретичний блок про гендерно обумовлене насильство

Мета: ознайомити учасників з основними поняттями гендерно обумовленого насильства та його проявами у суспільстві.

Час: 20 хв.

Ресурси: аркуш фліпчату та маркери

Хід проведення

В Україні довгий час не вживали слово «гендер», поняття, яке ввійшло із соціології і означає соціально-рольовий статус людини (соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступу до влади, сімейн ролі та інше). Гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації — навчання ролі чоловіків і жінок, який відбувається від перших днів народження до статевозрілого віку, і меншою мірою – пізніше. На це впливають сімейне виховання, школа, взаємодія з іншими дітьми та ігрова активність. Необхідно розрізняти поняття «біологічна стать» та «соціокультурна стать».

Біологічна стать (не змінюється): тільки жінки народжують; тільки чоловіки продукують сперму; жінка не може підняти ту ж вагу, що й чоловік, бо має іншу будову м'язів.

Соціокультурна стать (гендер): гендер є набором психосоціальних, соціокультурних ролей і стосунків між чоловіками та жінками. Жінки можуть

виконувати чоловічу роботу, але отримують 77% від заробітної платні чоловіків ; чоловіки можуть так само добре виховувати 4 дітей, як і жінки; з 236 вулиць, площ та провулків Києва, які носять імена людей, 220 мають чоловічі імена, 16 – жінок – і така ситуація у кожному місті . Однією з характерних ознак сучасного світу є насильство.

Гендерне насильство – це насильство, яке чиниться над особою тому, що вона належить до тієї чи іншої статі. Переважна частина гендерного насильства здійснюють чоловіки над жінками.

Вирізняють такі форми гендерного насильства стосовно жінок та дівчат:

- Домашнє насильство;
 - Зґвалтування та сексуальне насильство;
 - Сексуальні домагання;
 - Насильство в інституційному середовищі (інтернати навчальні заклади);
 - Пошкодження статевих органів;
 - Насильство в військових конфліктних та пост-конфліктних ситуаціях;
- Вбивство в ім'я честі;
 - Примушене одруження;
 - Примусовий аборт та примусова стерилізація

Міжнародні зобов'язання України щодо реалізації гендерної політики
Державна політика України стосовно гендерної рівності базується на таких міжнародних документах та договорах, як:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.),
- Європейська декларація про захист прав і основних свобод людини (1950 р.)
- Декларація ООН щодо подолання насильства над жінками (1993 р.)
- Конвенція «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1979)
- Європейська «декларація про рівність чоловіків та жінок» (1988 р.)
- Пекінська Платформа Дій (1995 р.)

- Декларація Тисячоліття ООН, затверджена резолюцією Генеральної асамблеї ООН у вересні 2000 р. (забезпечити гендерне співвідношення не менше 30% жінок – на вищих щаблях виконавчої влади і ВР)

- Конвенція ООН про права дитини (1979) і 3 факультативних протоколи до неї

- Конвенція Ради Європи про попередження насильства щодо жінок та домашнього насильства та боротьбу із цими явищами (2011)

Гендерне законодавство в Україні На національному рівні в Україні прийнято ряд законодавчих та нормативно правових актів, які захищають права людини від насильства в сім'ї, а також регламентують діяльність щодо попередження та припинення насильства в сім'ї. Розглянемо наслідки насильства стосовно жінок та дівчат у випадках:

- Насильства партнера Насильства стосовно дитини

Фатальні	Не фатальні
Домашнє вбивство	Фізичне здоров'я
Суїцид	Хронічні хвороби
Материнська смертність	Психічні розлади
ВІЛ/СНІД, гепатит С	Репродуктивне здоров'я
	Негативна поведінка безпечна

Розглянемо окремо всі нефатальні наслідки:

ФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я:

- Тілесні травми та синці
- Функціональні порушення (зламана рука)
- Фізичні болі
- Погане самопочуття
- Загальна недієздатність
- Сильне ожиріння або схуднення

ХРОНІЧНІ ХВОРОБИ:

- Хронічні болі
- Синдром роздратованої кишки
- Шлунково - кишкові розлади
- Соматичні скарги
- Фиброміалгія - група захворювань м'язів, сухожилля, з'єднувальних -
тканинних перегородок у м'язах

ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ:

- Пост-травматичний стрес (70% of емоційних стресів пов'язано з
домашнім насильством)
- Депресія
- Стан тривоги
- Фобії, панічні розлади
- Труднощі в досягненні оргазму, відмова від статевих стосунків
- Порушення травлення
- Низька самооцінка
- Поява залежності (наркоманія, алкоголізм, ігрова, комп'ютерна)

РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я:

- Небажана вагітність
- ВІЛ/СНІД, ЗПСШ, гепатит С
- Запалення, хронічні болі, кровотечі, сильні болі при місячних
- Небезпечний або примусовий аборт
- Ускладнення під час вагітності
- Викидень, народження дитини з малою вагою
- Стерілізація

НЕГАТИВНА ПОВЕДІНКА:

- Паління
- Вживання алкоголю та наркотиків
- Небезпечна сексуальна поведінка
- Ранні статеві контакти
- Фізична бездіяльність

- Переїдання., ожиріння
- Анорексія
- Низьке вживання контрацептивів
- Самокаліцтво.

5. Теоретичний блок про домашнє насильство (20 хв.)

Мета: ознайомити учасників з основними поняттями, видами домашнього насильства та новий законодавством у сфері протидії та запобігання домашнього насильства.

Час: 20 хв.

Ресурси: аркуш фліпчарту та маркери

Хід проведення

7. Теоретичний блок про роботу мобільної бригади соціально-психологічної допомоги та кризового центру для постраждалих від домашнього насильства

Мета: ознайомити учасників з роботою мобільної бригади соціально-психологічної допомоги та кризового центру для постраждалих від домашнього насильства.

Час: 20 хв.

Ресурси: аркуш фліпчарту та маркери

Хід проведення

8. Вправа «Види насильства» (30 хв.)

Мета: на практиці розібрати чотири види насильства для закріплення матеріалу.

Час: 30 хв.

Ресурси: 4 аркуша фліпчарту та 4 набору маркерів.

Хід проведення

Учасники тренінгу розділяються на 4 групи та завдання кожної групи описати один з видів домашнього насильства та навести свої приклади. По завершенню виконання даного завдання кожна команда презентує свої напрацювання.

9. Вправа «Гендерні стереотипи та упередження»

Мета: на практиці розібрати основні суспільні гендерні стереотипи для закріплення матеріалу.

Час: 20 хв.

Ресурси: карти зі стереотипами (Додаток 1)

Хід проведення

Учасники тренінгу поділяються на 4 групи та кожна група отримує по дві картки з написаними стереотипами. Завдання кожної групи за допомогою живої фігури або жестів зобразити даний стереотип.

10. Підбиття підсумків

Мета: підбити підсумки тренінгу та обмінятися враженнями.

Час: 10 хв.

Ресурси: аркуш для фліпчарту із написаними на ньому запитаннями для обговорення з групою.

Хід проведення

Тренер ставить учасникам запитання та пропонує усім, хто бажає, висловитися з приводу тренінгового заняття.

Запитання для обговорення:

- Що виявилось корисним на сьогоднішньому занятті?
- Що найбільше запам'яталось?
- Що ви будете застосовувати у житті?